

14. Населевець Н. Д. Листи Ганни Барвінок до Василя Васильовича Тарновського (молодшого) з фондів Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського / Н. Д. Населевець // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. — Вип. 2. — Чернігів : Сіверянська думка, 2002. — С. 50 — 67.
15. Ісаєнко О. До історії впорядкування Б. Д. Грінченком Каталогу українських старожитностей В. В. Тарновського / О. Ісаєнко // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. — Вип. 15. — Чернігів, 2013. — С. 131 — 137.
16. Блакитний М. Гармати з колекції Василя Тарновського в Чернігівському історичному музеї імені В. В. Тарновського / М. Блакитний // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. — Вип. 15. — Чернігів, 2013. — С. 188 — 190.
17. Тарновський В. В. Лист до О. М. Куліш від 14 січня 1898 р. — Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ). — Ф. І. — № 30882. — 2 арк.
18. Судак В. О. До історії збирання образотворчої Шевченкіани Василем Тарновським / В. О. Судак // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. — Вип. 3. — Чернігів : Сіверянська думка, 2002. — С. 52 — 56.
19. Яцюк В. М. Шевченкіана Василя Тарновського: декілька спостережень / В. М. Яцюк // Скарбниця української культури : Зб. наук. пр. — Вип. 3. — Чернігів : Сіверянська думка, 2002. — С. 57 — 51.
20. Державний архів Чернігівської області. — Ф. 140. — Оп. 1. — Арк. 408.

Товстоляк Н. М.

**Материалы по истории украинской национальной элиты
в музее украинских древностей В. В. Тарновского**

Статья содержит мысли автора о качановском музее украинских древностей В. В. Тарновского как центре изучения материалов из истории украинской национальной элиты XIX в.

Tovstolyak N. M.

**Materials on Ukrainian National Elite History
in Museum of Ukrainian Antiquity named after V. V. Tarnovsky**

The article contains the author's reflection on Kachanivka Museum of Ukrainian Antiquity named after V. V. Tarnovsky as the centre for study of Ukrainian national elite history of the XIXth century.

Целуйко О. П.

**ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ СФРАГІСТИКИ Й НУМІЗМАТИКИ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У 1940 – 1950-х рр.**

У повоєнний час у Львівському університеті функціонував кафедральний, а у подальшому — загальнофакультетський Музей / кабінет допоміжних історичних дисциплін. Існування такої структурної одиниці у стінах радянського університету було явищем якщо не зовсім унікальним, то достатньо рідкісним. Можемо згадати, що у 1939 р. у Московському історико-архівному інституті (зараз — Історико-архівний інститут Російського державного гуманітарного університету) було відкрито кафедру допоміжних історичних дисциплін та однойменний кабінет при кафедрі. Його завідувачами, у числі яких у свій

час побували такі відомі вчені як Лев Черепнін та Олена Каменцева, ставали, як правило, старші лаборанти кафедри. У 1942 р. при кабінеті мало б початися творення навчально-показового Музею Допоміжних історичних дисциплін, для чого Державний історичний музей повинен був виділити відповідні матеріали [1]. У 1964 р. за ініціативою Валентина Рябцевича було створено кабінет нумізматики у Білоруському державному університеті. Однак за розмірами своїх колекцій Львівський Музей / кабінет не лише не поступався згаданим двом інституціям, але й набагато випереджував їх. Це робило його не лише навчальною, а й потужною музейною одиницею.

Музей / кабінет допоміжних історичних дисциплін на історичному факультеті Львівського університету існує вже понад шістьдесят років. За цей час він не раз міняв форму та формат своєї діяльності, підпорядкування, назву, перетворившись у наші дні у кабінет спеціальних історичних дисциплін (з 1996 р.). Його керівниками у свій час були такі знані українські дослідники як Іван-Юліан Шпитковський та Володимир Зварич, до роботи по його розвою та становленню долучалися Ярослав Кісь, Роман Шуст, Віталій Гавриленко. Основу фондів Музею / кабінету складають потужна нумізматична та сфрагістична колекції, матеріали якої використовувалися і використовуються при проведенні занять із студентами, слугували основою для підготовки та написання цілої низки фахових праць [2 – 5]. Попри це до наших днів ще не написано повноцінної історії цієї музейно-навчальної одиниці, інформація про її діяльність, вміщена як правило у довідкових або ж енциклопедичних виданнях, є короткою та стереотипною [6 – 10]. Наше повідомлення покликане частково заповнити цю лакуну та буде стосуватись періоду 1940-х – 1950-х рр., коли на факультеті діяв Музей сфрагістики й нумізматики. Побудована доповідь на матеріалах, зібраних керівником цього Музею Іваном-Юліаном Шпитковським [11], документах Архіву ЛНУ ім. І. Франка та службової документації, що нині зберігається у кабінеті спеціальних історичних дисциплін та Археологічному музеї Львівського університету.

Вирішальну роль у появі такого Музею / кабінету у Львівському університеті відіграло декілька обставин. Львів був одним із головних центрів розвитку спеціальних / допоміжних історичних дисциплін на українських землях впродовж XVIII – XX ст. Тут у свій час з'явилися потужні українська та польська школи дослідників. Наявність відповідного навчального закладу – Львівського університету, низки інших наукових, музейних, архівних інституцій та товариств творили хороше підґрунтя для формування грона вчених, які регулярно, або ж час від часу займалися відповідними студіями. Наголосимо, що у випадку Львова можемо сміливо говорити не про одинаків, а про цілісні середовища, об'єднані навколо авторитетних постатей (наприклад, Теофіла Модельського, Івана Крип'якевича) або ж фахових організацій (Геральдичне товариство, Теоретичний семінар з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін при Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові тощо). Традиція розвитку та викладання згаданих дисциплін продовжилися і у повоєнну добу, в основному завдяки певному числу українських вчених, що сформувалися як дослідники ще у дорадянський період (І.-Ю. Шпитковський, І. Свенціцький, І. Крип'якевич, Б. Барвінський).

Давнішою була й традиція формування нумізматичної та сфрагістичної збірки Львівського університету. Нумізматична колекція Львівського університету не набагато молодша за саму інституцію. Її основою стала збірка монет графа Пія Ніколуса Гареллі (1670 – 1740) [12], передана із ліквідованої Віденської терезіанської лицарської академії, та предмети з дублетного фонду імператорського мюнц-кабінету [14, s. 459]. Монети прибули до Львова у 1785 р. двома партіями; їх загальна кількість була доволі

значною — 6889 одиниць. Це були як античні, так і середньовічні та новочасні карбування [15, с. 252]. Місцем зберігання колекції з 1787 р. була бібліотека, яка розташувалася разом з іншими навчальними, службовими та житловими приміщеннями університету в комплексі колишнього монастиря та костелу тринітаріїв у середмісті Львова. З 1815 р. було запроваджено практику, коли завідував колекцією керівник бібліотеки. Такий взаємозв'язок колекції і бібліотеки протривав аж до 1960 р., коли збірку передали до кабінету допоміжних історичних дисциплін. Серйозних втрат колекція зазнала під час пожежі будівлі університету та бібліотеки у листопаді 1848 р. Тоді під час придушення польського повстання у Львові австрійські війська обстріляли центральну частину міста, а приміщення костелу, де власне зберігалася бібліотека, згоріло [13, с. 192 — 193; 16, с. 164]. Частина монет була знищена вогнем, деякі інші були розкрадені міщанами. Загалом було втрачено 2525 одиниці (зокрема, 1525 римських монет), залишилося 9475 штук [13, с. 194; 14, с. 461 — 463; 17, с. 301]. Після подій 1848 р. університет та бібліотека переїхали до нового приміщення по вулиці св. Миколая (тепер — вул. М. Грушевського, 4), до колишнього будинку єзуїтського пансіонату для шляхетної молоді. Восени 1904 р. книгозбірня та придані до неї колекції було перенесено у нове, спеціально для них збудоване приміщення по вул. Мохнацького, 5 (тепер — вул. М. Драгоманова) [18, с. 37].

Що стосується сфрагістичної колекції, то її придбали за ініціативою Владислава Семковича (1878 — 1949), який на початку ХХ ст. читав лекції та провадив практичні заняття зі студентами Львівського університету з дипломатики, палеографії, хронології, геральдики. У зимовому півріччі 1912 — 1913 навчального року він викладав курс «Польська сфрагістика середніх віків» (1 год. в тиждень) [19, с. 14]. Такого роду заняття потребували наочного матеріалу, а тому В. Семкович не раз ставив питання про необхідність придбання сфрагістичної колекції. У 1910 р. університет хотів купити у краківського Музею Чапських дублети з колекції печаток Францішка Пекосінського, однак спроба була невдалою. Однак уже 1913 р. було закуплено за 1000 російських карбованців колекцію відливів та негативів, виготовлених інженером Болеславом Подчашинським, загальною чисельністю 6839 одиниць. У цій збірці було широко представлено як пам'ятки польської, української, російської сфрагістики, так і західноєвропейський матеріал [20, с. 97; 21, с. 209].

У міжвоєнний період у Львівському університеті діяла створена у 1920 р. спеціальна інституція — Заклад (Інститут) допоміжних історичних наук. Керували ними впродовж 1920 — 1939 рр. відомі польські професори Ян Птасьнік (до 1930 р.) та Теофіл Модельський (1930 — 1939 рр.), асистентами Закладу були Люція Харевічова, Валенти Артур Вагнер та Мар'ян Гайсіг. Основу наукових та навчальних фондів інституції, окрім бібліотеки, складала сфрагістична колекція. Її опрацювання через об'єктивні причини відкладалось. Перший керівник Закладу (Інституту) допоміжних історичних наук Ян Птасьнік був істориком-медієвістом, фахівцем з бібліології (книгознавства) та історії паперу [22 — 23]. Невдалою була й спроба залучити до каталогізування збірки відомого фахівця з геральдики та сфрагістики, випускницю Львівського університету та Школи хартій в Парижі Гелену Полячкувну [24, с. 398]. У 1924 — 1925 рр. частину дублетних матеріалів колекції було відступлено, а ще частину (негативи) випозичено для Закладу допоміжних історичних наук Ягеллонського університету (Краків) [25, с. 46]. У 1932 — 1935 рр. М. Гайсігом було проведено інвентаризацію сфрагістичної колекції та підготовлено її рукописний каталог. Планувалось, що його опублікують як перший том «Праць» Закладу (Інституту) допоміжних історичних наук [26, с. 3], однак виконати задум не вдалося. Нумізматична колекція і надалі зберігалася у бібліотеці.

Прихід радянської влади на західноукраїнські землі призвів до серйозних змін як у структурі процесу навчання, так і у професорсько-викладацькому та навчально-допоміжному складі Львівського університету. У 1939 – 1940 навчальному році було створено історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, у складі якого короткий період діяла кафедра допоміжних історичних дисциплін. Керівництво нею у статусі виконувача обов'язків було доручено Т. Модельському [27]. Заклад (Інститут) допоміжних історичних наук було перетворено на кабінет (завідувач М. Гайсіг). Однак запроваджена радянська університетська номенклатура передбачала існування подібної науково-навчальної структурної одиниці лише в рамках відповідної кафедри (як це було, для прикладу, у Московському історико-архівному інституті). Як наслідок, після закриття кафедри допоміжних історичних дисциплін було ліквідовано й кабінет, а М. Гайсіга переведено на роботу до Наукової бібліотеки ЛДУ ім. І. Франка [28]. Сфрагістична колекція, ймовірно, перейшла під опіку працівників кафедри історії середніх віків; що з нею було у роки німецької окупації (1941 – 1944рр.) – не знаємо.

У повоснні роки Т. Модельський і М. Гайсіг, як багато інших професорів та викладачів львівських вищих навчальних закладів, покидають місто та переїжджають до Польщі, натомість до роботи приступають скеровані із наддніпрянської України та інших республік СРСР фахівці. Інколи, особливо у перші роки, через відсутність відповідних спеціалістів до викладацької та наукової роботи залучали і місцевих західноукраїнських вчених. Одним з них був Іван-Юліан Володиславович Шпитковський (1880 – 1969) [29 – 32]. Випускник Львівського університету (1909), учень М. Грушевського та Л. Фінкеля, він розпочав свою наукову роботу ще за студентських часів. Після завершення навчання працював гімназійним вчителем; через свої проукраїнські погляди не раз був змушений змінювати місце праці та проживання, аж поки не осів на довший час у Перемишлі. І.-Ю. Шпитковський був організатором ряду регіональних музеїв, у 1930 р. став дійсним членом НТШ; у 1934 р. отримав ступінь доктора філософії Львівського університету.

У червні 1945р. І.-Ю. Шпитковський перебирається з Перемишля до Львова, де працює в відділі рукописів Львівської бібліотеки АН УРСР (тепер – Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника). Роботу старшим бібліографом він з вересня того ж року поєднував з викладанням на історичному факультеті університету (0,5 ставки старшого викладача). В умовах кампанії боротьби із школою М. Грушевського восени 1948 р. І.-Ю. Шпитковського було звільнено від сумісництва, а йому самому закидали незадовільне викладання дисциплін, низький ідейний рівень, відмову критикувати ідеалістичні і буржуазно-націоналістичні погляди тощо [33, с. 433]. У 1949 р. він був звільнений із відділу рукописів Львівської бібліотеки АН УРСР з офіційним формулюванням «у зв'язку із скороченням штатів» [34, арк. 37].

Врятувала І.-Ю. Шпитковського та обставина, що на новоствореній кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків (утворилася шляхом злиття кафедр історії середніх віків та історії стародавнього світу у 1949 р.) зберігалася згадана вище сфрагістична колекція, а у бібліотеці вишу – нумізматична збірка, для роботи з якими необхідними були: а) відповідні наукові навички, б) володіння іноземними мовами – і рукописні каталоги, і доступна довідкова література були укладені польською, німецькою та французькою. Через брак відповідних радянських кадрів (їх практично не готували у той час) треба було приймати до праці тих, чиє становлення проходило за австрійських та польських часів. Інакше важко пояснити, чому до роботи було залучено людину пенсійного віку (у 1949 р. йому було 69 років) та ще й учня «українського буржуазного

націоналіста» М. Грушевського. Щоправда місце, на яке був зарахований І.-Ю. Шпитковський 17 вересня 1949 р., було посадою старшого лаборанта кафедри, по якій він раніше читав лекції – кафедри історії стародавнього світу і середніх віків. Її завідувачем у 1949 – 1971 рр. був відомий знавець історії античності Іван Іванович Вейцківський (1900 – 1977), працівниками Д. Л. Похилевич, Я. П. Кісь, А. О. Лозинський, Ю. М. Гроссман, З. П. Калініна. Як напрямок планованої роботи І.-Ю. Шпитковському було визначено впорядкування нумізматичної і сфрагістичної колекції, а його самого провізорично названо керівником сфрагістично-нумізматичного кабінету. Неокресленість статусу нової структури мала наслідком в подальшому поліваріативність її назви в офіційних документах («Кабінет нумізматики», «Сфрагістично-нумізматичний кабінет», «Музей нумізматики, сфрагістики і геральдики», «Музей нумізматики й сфрагістики»), що прослідковувалася і пізніше, аж до 1990-х рр. Це не повинно вводити в оману, адже, наголосимо, деякий час згаданий кабінет був віртуальною інституцією з єдиним працівником – старшим лаборантом кафедри І.-Ю. Шпитковським. Однак невіртуальними були колекції університету та значна підручна бібліотека. Після відходу з роботи М. Гайсіга (той у 1944 – 1946 рр. працював у Львівському історичному музеї, де був охоронцем фондової групи «Нумізматика», а потім виїхав до Польщі [35, с. 100]) займатися сфрагістичною збіркою не було кому, а сама вона знаходилася не в кращому стані. Як згадував пізніше І. Шпитковський, *«колекції музею пересувалися з одного місця в друге, з одного коридору в другий, і все, зроблене і з гіпсу, крейди псувалося і пішло нанівець»* [36, с. 508]. Не менш пікантною була ситуація із монетами та медалями. Вони, як вказувалося раніше, перебували у стінах університетської бібліотеки. У роки радянсько-німецької війни працівники переховували їх у підвалах. Однак згодом з'ясувалось, що нумізматична колекція, яка мала значну історичну та матеріальну вартість, навіть не була поставлена на університетський баланс! Її «виявили» [11, спр. 21, арк. 1] лише наприкінці 1940-х рр.! Тобто, колекція існувала, однак у бухгалтерських документах не значилась. Ситуацію потрібно було рятувати негайно, адже йшлося про величезні матеріальні цінності. Можливо, саме це стало тією причиною, що змусило керівництво університету та факультету знову звернути свій погляд на людину, яку ще недавно таврували за ідеологічно невірні погляди та низький науковий рівень лекцій.

Уже через декілька днів після призначення І.-Ю. Шпитковський склав попередній план робіт, зокрема передбачив необхідність інвентаризації сфрагістичної колекції. Однак реалізація намічених планів відбувалася не так легко. Особливо складною була ситуація з передачею на факультет монет і медалей. Для того, щоб це зробити, необхідно було а) провести відповідну експертизу, б) підготувати для збірки належне приміщення. У 1950 та 1951 рр. було створено дві комісії, які перевірили та інвентаризували колекцію. І.-Ю. Шпитковським було зроблено детальний опис монет та медалей, що призвело до уточнення їх кількості та інших показників [11, спр. 23, арк. 22].

Нові зміни в університеті прийшли з призначенням на посаду ректора професора Євгена Лазаренка. У серпні 1952 р. кафедра історії стародавнього світу і середніх віків, а пізніше деканат клопотали перед ректоратом Львівського університету про створення Музею нумізматики, сфрагістики і геральдики зі штатом у дві одиниці: завідувача музею та препаратора [34, арк. 62, 67]. Одночасно пропонувалося допустити І.-Ю. Шпитковського до викладання згаданих допоміжних історичних дисциплін студентам III і IV курсу [34, арк. 62, 64, 65]. Наказом ректора № 717 від 22 вересня 1952 р. було офіційно створено кафедральний Музей сфрагістики й нумізматики, під який виділялися дві кімнати (№ 140 – 141, колишнє приміщення кафедри історії нового часу та країн Сходу), а

І.-Ю. Шпитковського поіменовано його завідувачем, хоча й з оплатою по ставці та за рахунок штатної одиниці старшого лаборанта кафедри [34, арк. 69; 11, спр. 27, арк. 1 — 4]. Фактично це означало, що йому і надалі окрім обов'язків завідувача Музеєм, доведеться виконувати й кафедральну роботу. Що було саме так, засвідчує підготовлений у січні 1953 р. звіт І.-Ю. Шпитковського [11, спр. 27, арк. 1 — 4]. З нього дізнаємося, що значну частину часу він витратив на переміщення та розташування книжок, іншого обладнання до нового приміщення кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, впорядкування кафедрального архіву та бібліотеки (коло трьох тисяч книг за предметним та алфавітним принципом, до однієї тисячі іншомовних журналів та періодики), укладення покажчика до видань джерел з історії Польщі тощо. Паралельно І.-Ю. Шпитковським велася робота по організації Музею та його експозицій: було звільнено від зайвих речей виділені кімнати та перенесено сюди необхідне обладнання (9 габльот із печатками та шафу з палеографічними таблицями, трьохсоткілограмовий сейф), закуплено два демонстраційні стенди, 8 столів, 30 крісел, великий письмовий стіл, три бібліотечні шафи, лампу, укладено підручну бібліотеку в 200 (за іншими даними — 300) томів. Стіни приміщень було прикрашено портретами відомих вчених, історичними картами, репродукціями із зображеннями печаток та давніх документів. В експериментальній майстерні АН УРСР по вул. Ткацькій, 9 — 11 було замовлено шість додаткових габльотів, ескізи яких підготував сам вчений. Вони повинні були мати відкритий засклений верх та надаватися до музейного експонування.

З кінця вересня 1952 р. І.-Ю. Шпитковський взявся за впорядкування сфрагістичної колекції. Оскільки під час перенесення габльот та шаф було порушено топографічний порядок печаток, довелося піддати загальному очищенню близько 500 печаток, розподілити їх по окремим типам і родам з метою швидшого використання у навчальному процесі [11, спр. 27, арк. 2зв.]. На квітень 1953 р. загальне число інвентаризованих печаток зросло до 3750 одиниць. Із звіту дізнаємося також, що додатково було зібрано близько десятка фотографій професорів та студентів Львівського університету австрійського та польського часу як матеріал для історії вишу [11, спр. 27, арк. 4]. Вони стали частиною більшої музейної збірки фотографій і гравюр до історії університету, історії Львова та інших сусідніх міст.

Попри значну пророблену роботу вказувалося і на труднощі, з якими довелося зустрітися при організації Музею. Бракувало вкрай необхідних у роботі інструментів — луп, лінійок, аптекарської ваги, спеціальних дзеркал та інших приладів для вимірювання, відчитування і опису легенд печаток, епідіаскопу. Через нестачу в університеті коштів не всі роботи були виконані вчасно. І.-Ю. Шпитковський з характерною для себе скрупульозністю порахував число своїх візитів до різних господарських та технічних служб. Лише у справі заміни замків до дверей та виготовлення ключів до них, ремонту старих габльот йому довелося здійснити 50 (!) візитів до коменданта, подолавши 5000 (50*100) сходинок [11, спр. 27, арк. 3зв.]. При чому 90 % цих візитів були безрезультатними. Ускладнювали роботу Музею й інші причини. Зокрема, одна із його кімнат, де стояли музейні шафи без замків, використовувалася як навчальна аудиторія; тут же відбувалися засідання студентських гуртків та профспілкової організації. Як наслідок — студенти інколи самовільно «наводили лад» з експонатами. Музейний інвентар часто-густо використовувався не за призначенням, позичався та не повертався на місце. У квітні 1953 р. І.-Ю. Шпитковський підняв питання про збільшення штату Музею на дві одиниці — канцеляриста, що мав допомогти в укладенні карткового каталогу колекцій, та художника, покликаного замальовувати найважливіші пам'ятки та реконструювати дефектні примірники [11, спр. 27, арк. 7зв.], однак позитивної відповіді не отримав.

Тим не менше можна стверджувати, що з кінця 1952 р. Музей сфрагістики й нумізматики запрацював як самостійна науково-навчальна одиниця, як експозиційний та довідковий центр для усіх тих наукових працівників та студентів, хто цікавився допоміжними історичними дисциплінами. Принаймні з 1954 р. (саме з того часу велася «Книга відвідувачів Музею сфрагістики й нумізматики ЛДУ», яка зараз зберігається у кабінеті спеціальних історичних дисциплін) провадилися регулярні екскурсії для абітурієнтів, викладачів та студентів університету, працівників наукових навчальних установ міста та області, гостей з багатьох куточків України та СРСР, закордонних відвідувачів. У 1950-х рр. робота Музею популяризувалася у декількох газетних матеріалах — університетській газеті «За радянську науку» [37], обласних «Вільній Україні» та «Львовской правде» [38 – 39]. Ці публікації, відгуки з «Книги відвідувачів», фотографії дозволяють реконструювати музейну експозицію тих років. Її основу складали сфрагістичні пам'ятки, які експонувалися під склом у відкритих габльотах у центрі кімнати та попід стінами. Печатки було поділено на окремі групи (західноєвропейські, Львова та інших міст Галичини, університетські та козацькі сфрагіси тощо), вміщено у картонні коробочки довільної форми або ж на картонних підставках. Печатки супроводжувалися відповідними підписами. На стінах у рамках висіли репродукції документів, печаток. Вздовж стін стояли книжкові шафи зі спеціальною літературою, а на шафах було розміщено окремі предмети (скульптури, гіпсові відливи), які, ймовірно, походили із колишньої збірки кафедри історії мистецтва, що функціонувала у міжвоєнний період.

Порівняно слабо було представлено нумізматичну частину. Колекція, як уже згадувалось, і надалі перебувала у стінах бібліотеки, а тому експонувалися лише монети, отримані в дар Музею, або ж ті, які походили з особистої збірки І.-Ю. Шпитковського. Відомо, що в експозиції були представлені паперові грошові знаки (200 купюр) 1917 – 1923 рр., більшість з яких, швидше за все, те ж були отримані як безкоштовний подарунок [38; 40]. Окрему, геральдичну частину виставки складала колекція описів і зображень гербів, яка, якщо вірити відгукам відвідувачів, була «гордістю Львівського університету» [40, с. 26]. Йшлося, напевно, про репродукції з наукової та популярної літератури, адже як у 1959 р. згадував І.-Ю. Шпитковський, *«геральдика фактично відсутня, до геральдики збирається лише література»* [36, с. 508]. Екскурсії поєднувалися з цікавими розповідями про історію університетських збірок та окремих експонатів. Огляд пам'яток супроводжувався наголошенням на значенні у роботі історика допоміжних історичних дисциплін, які І.-Ю. Шпитковський порівнював із фундаментом і матеріалом, з якого будують будинок [40, с. 20]. Час від часу приміщення Музею ставало лекторієм як для студентів істориків, котрі слухали курси І.-Ю. Шпитковського з нумізматики, сфрагістики та геральдики у 1952 – 1959 рр., так і для наукових та музейних працівників міста, котрі цікавилися допоміжними історичними дисциплінами [40, с. 17].

Унікальність Музею полягала не лише у європейського рівня колекціях, яких не було не лише в інших університетах СРСР, але й багатьох історичних музеях, але й у постаті його керівника — єдиного, як відзначалося у документах, на той час серйозного фахівця з низки допоміжних історичних дисциплін [11, спр. 24, арк. 2], людини широкої ерудиції, доброго знавця музейної справи. Саме це дозволяло фахово вибудувати саму експозицію, надавати відповідні пояснення до неї, провадити консультації. До І.-Ю. Шпитковського зверталися за допомогою в атрибуції окремих пам'яток, рецензуванні наукових статей з нумізматики тощо [11, спр. 38, арк. 11 – 12; спр. 39, арк. 1 – 8; спр. 60, арк. 1 – 2, спр. 78, арк. 1]. У листопаді 1952 р. Музей отримав як дар від проф. Михайла Рудницького скарб монет з с. Підгайці Бережанського р-ну Тернопільської обл. (227 срібних литовських півгрошів початку XVI ст. та один львівський півгріш останніх років його карбування)

[11, спр. 27, арк. 6; 41, с. 155]. У листопаді 1954 р. аспірант Моторний передав у музей матрицю печатки ставропігійської книгарні; у липні 1956 р. студент Анатолій Колісниченко колекцію паперових грошей [40, с. 9]. Додатково музейна збірка поповнилася 15 срібними монетами зі скарбу викопаного в с. Тулиголове Комарнівського (тепер — Городоцького) району Львівської обл., пергаментним дипломом доктора права Львівського університету з 1898 р., іншими цінними експонатами.

Попри це варто відмітити, що Музей тримався в основному завдяки ентузіазму його завідувача, деяких інших працівників та студентів факультету. Однак поважний вік І.-Ю. Шпитковського, необхідність надання Музею більш чіткого юридичного статусу змушувала деканат знову раз-пораз піднімати перед керівництвом університету та Міністерством вищої освіти питання про збільшення штатного числа працівників інституції, виділення її як окремої наукової та навчальної одиниці. Чергова спроба була здійснена у травні 1957 р., коли відповідну доповідну записку на ім'я ректора Є. Лазаренка підготував декан історичного факультету Іван Донець. У документі, рукописна копія якого збереглася у матеріалах І.-Ю. Шпитковського [11, спр. 24, арк. 1 — 2], наголошувалося на науковій вартості нумізматичної та сфрагістичної колекцій, культурна цінність яких надає Музею (у документі, щоправда, він фігурує як Кабінет) значення скарбниці культури. Вказувалося також на унікальності подібного закладу в радянських університетах, містилося прохання збільшити оплату праці завідувачу як «єдиному у Львові крупному ерудиту» в галузі нумізматики, сфрагістики і геральдики до 1800 крб. місячно та негайно розглянути питання про виділення двох додаткових ставок — старшого лаборанта та лаборанта. Потреба у працівниках пояснювалася як невідкладною необхідністю підготовки нових кадрів, котрі б змінили І.-Ю. Шпитковського після його відходу з роботи, так і пришвидшенням темпів упорядкування, каталогізування та вивчення збірок. Ця спроба була невдалою, а питання більш чіткого окреслення юридичного статусу Музею та його керівника знову було відкладено до кращих часів. Основну роботу і надалі провадив І.-Ю. Шпитковському, якому, за його твердженням, допомагали дружина, донька та зять [36, с. 508]. Власне у спогадах деяких студентів І.-Ю. Шпитковський так і запам'ятався у кампанії своєї дружини, яка приводила та відводила його з роботи. Наприкінці 1950-х рр., можемо припустити, наростало й взаємне незадоволення між керівництвом факультету та І.-Ю. Шпитковським, відголоски якого помітні у виступі останнього на нараді в Інституті суспільних наук у м. Львові у 1959 р. («...уваги нам не приділяють і допомоги належної не надають, ми навіть луни гістати не можемо. Я там [в Музеї — О. Ц.] працював цілою родиною з зятем і дочкою, а мені закинули, що я мало працюю. А ще в Австрії говорили, що хто мало працює і хто багато працює, — повинен бути покараний» [36, с. 508]). З 1959 / 1960 рр. навчального року його перестали залучати до читання спеціальних курсів студентів.

«Кращі часи» прийшли у 1959 р. і були вони пов'язані із загальним піднесенням спеціальних / допоміжних історичних дисциплін в Україні [42, с. 62 — 64]. На початку 1959 р. (ймовірно, у березні) Міністерство вищої освіти УРСР затвердило нову штатну посаду на факультеті — завідувача кабінету, що юридично формалізувало існування кафедрального Музею сфрагістики й нумізматики у якості нової загальнофакультетської структури — кабінету допоміжних історичних дисциплін. Його завідувачем з окладом у 1200 крб. пропонувалося затвердити І.-Ю. Шпитковського та офіційне призначення затягнулося на два місяці. Лише 11 травня 1959 р. наказом ректора його було переведено з посади старшого лаборанта кафедри на посаду завідувача кабінету із окладом 1100 крб. [34, арк. 157 — 159]. Попри це не було вирішено інших, не менш важливих питань, зокрема не було виділено додаткових штатних одиниць — допо-

міжних працівників. Уся робота знову покладалася на І.-Ю. Шпитковського, якому у 1959 р. виповнилося 79(!) років, і який, попри все, уже фізично не міг би справитися із новими поставленими завданнями. Наприкінці 1958-го року (30 грудня) він у зв'язку із проблемами з зором та хворобами органів дихання попросив звільнити його від участі у Комісії по обліку нумізматичної колекції, створеної наказом ректора № 772 від 21 жовтня того ж року [34, спр. 28, арк. 1]. Необхідно було знайти заміну І.-Ю. Шпитковському, однак пошуки наступника розтягнулися майже на рік. Призначити керівником кабінету випадкову людину з огляду на матеріальну та культурну цінність колекцій було не можливо. Фахівців рівня І.-Ю. Шпитковського у Львові просто не було. До того ж претендент повинен був відповідати цілій низці інших вимог, зокрема добре володіти класичними та новочасними мовами, що ще більше утруднювало пошук. Врешті-решт вибір впав на вже немолодого старшого лаборанта кафедри історії УРСР Володимира Зварича. Саме його було призначено, а І.-Ю. Шпитковського звільнено з посади завідувача кабінетом 1 жовтня 1960 р. [34, арк. 171]. Відповідний запис про це І.-Ю. Шпитковський залишив й у Книзі відвідувачів: *«В зв'язку з переходом на пенсію жертвую цю книгу, придбану мною і пущену в дію, Музеєві на спомин моєї майже 10-літньої праці в ньому, виконаної за сергечним усиллям піднести вартість і значіння Музею до гостойності та його висоти, користуючись при цьому своєю довголітньою практикою як основник і директор україн. [ських] Музеїв в Коломиї і Перемишлі. Іван Володиславович Шпитковський, доктор іст. [оричних] наук поль. [ської] атестації на Львів. [ському] Держ. [авному] Ун-ті з 1936 р., та дійсний член Наук. [ового] Т-ва ім. Шевченка».*

Діяльність І.-Ю. Шпитковського на посаді керівника Музею / кабінету допоміжних історичних дисциплін стала прикладом подвижницької діяльності українських музейників повоєнного часу. Незважаючи на об'єктивні та суб'єктивні труднощі, що виникали на його шляху, недовіру партійного керівництва, підозри у «нерадянськості», йому вдалося зберегти та впорядкувати університетські колекції, залучити до вивчення спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін студентську молодь, прищепити їй любов до минулого свого краю. Саме у стінах цього музею свої перші кроки по вивченню печаток зробив відомий сфрагіст Віталій Гавриленко. Не всі плани було реалізовано. Так, не було створено студентського нумізматичного гуртка, не налагоджено в достатній мірі співпраця з нумізматами-аматорами області [11, спр. 26, арк. 4 – 4 зв.]. Та й нумізматична колекція була передана з університетської бібліотеки до кабінету вже після відходу І.-Ю. Шпитковського на пенсію. Роботу по її впорядкуванню продовжив новий очільник інституції Володимир Зварич. Однак якби не діяльність І.-Ю. Шпитковського історія університетських збірок склалась би інакше.

Бібліографія

1. Зайцева Л. П. История кабинета кафедры вспомогательных исторических дисциплин в 1932 – 2014 гг. / Л. П. Зайцева // Вспомогательные исторические дисциплины и источниковедение: современные исследования и перспективы развития: Материалы XXVII Междунар. науч. конф. Москва, 9 – 11 апр. 2015 г. / редкол. : Ю. Э. Шустова (отв. ред.) и др. – М. : РГГУ, 2015. – С. 42 – 45.
2. Зварич В., Шуст Р. Нумізматика: довідник / В. Зварич, Р. Шуст. – Тернопіль, 1998. – 464 с.
3. Шуст Р. Нумізматика. Історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навч. посібник / Роман Шуст. – К. : Знання, 2007. – 371 с.

4. Гроші України / Нац. банк України Р. М. Шуст, А. Л. Крижанівський, О. П. Целуйко, В. Є. Швець, О. Д. Вовчак, З. М. Комаринська; Національний банк України. — Харків : Фоліо; К. : НБУ, 2011. — 503 с.
5. Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії Європи. Генеалогічно-хронологічний довідник / Леонтій Войтович, Олександр Целуйко. — Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2008. — 464 с.
6. Бандровський О. Кафедра археології, античності та середньовіччя / О. Бандровський // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940 — 2000). Ювілейна книга / Упоряд. О. Вінниченко, О. Целуйко. — Львів, 2000. — С. 17 — 29.
7. Чайка Р. Музей археології та кабінет спеціальних історичних дисциплін / Р. Чайка // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940 — 2000). Ювілейна книга / Упоряд. О. Вінниченко, О. Целуйко. — Львів, 2000. — С. 62 — 63.
8. Целуйко О. Спеціальних історичних дисциплін кабінет / О. Целуйко // ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. — Т. II: Л — Я. — Львів, 2014. — С. 458.
9. Погоральський Я. Археологічний музей Львівського університету / Я. Погоральський // Археологічні дослідження Львівського університету. — Львів, 2007. — Вип. 10. — С. 321 — 325.
10. Шуст Р., Целуйко О. Допоміжні / спеціальні історичні дисципліни у Львівському університеті імені Івана Франка (1939 — 2008) // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Зб. наук. праць. — Вип. 10. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. — С. 188 — 198.
11. Львівська національна наукова бібліотека НАН України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 266 (Іван-Юліан Шпитковський).
12. Швець Н. Гареллі бібліотека / Н. Швець // ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. — Т. I: А — К. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — С. 403.
13. Reifenkugel K. Biblioteka uniwersytecka we Lwowie: Szkic historyczno-statystyczny / Karol Reifenkugel // Przewodnik naukowy i literacki: Dodatek do «Gazety Lwowskiej». — Lwów, 1873. — R. I. — Zeszyt 3. — S. 181 — 197.
14. Reifenkugel K. Biblioteka uniwersytecka we Lwowie: Szkic historyczno-statystyczny / Karol Reifenkugel // Przewodnik naukowy i literacki: Dodatek do «Gazety Lwowskiej». — Lwów, 1873. — R. I. — Zeszyt 6. — S. 459 — 468.
15. Шуст Р. Нумізматична наука у Львівському університеті (кінець XVIII — XIX ст.) // Львів: місто — суспільство — культура. — Львів, 1999. — Т. 3: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого (Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск). — С. 249 — 257.
16. Barwiński E. Biblioteka Uniwersytecka / Eugenjusz Barwiński // Tydzień. Dodatek literacko-naukowy «Kurjera Lwowskiego». — 1905. — № 21. — S. 161 — 172.
17. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Napisali Dr. L. Finkel i Dr. S. Starzyński. — Lwów, 1894. — XVI + 351 s.
18. Jędrzejowska A. Biblioteka Uniwersytetu imienia Jana Kazimierza / Anna Jędrzejowska // Publiczne biblioteki lwowskie. Zarys dziejów. Pod redakcją L. Bernackiego. — Lwów : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1926. — S. 29 — 42.
19. C. K. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1912/1913. — Lwów, 1912. — 48 s.

20. Гавриленко В. О. Українська сфрагістика: питання предмета та історіографії / В. О. Гавриленко. — К. : Наукова думка, 1977. — 168 с.
21. Ciara S. Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Lwowskim do 1918 r. // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka. — Rzeszów, 2005. — Т. III. — S. 199 — 211.
22. Юрейко П. Ян Птасьнік та його медієвістичні студії / Павло Юрейко // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. — Вип. 10. — Львів, 2009. — С. 85 — 96.
23. Лаврецький Р. Історична медієвістика на Гуманітарному факультеті Львівського університету в 1918 — 1939 роках / Роман Лаврецький // Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях / За ред. Л. Зашкільняка і Є. Матерніцького. — Львів — Жешув, 2006. — Т. IV. — С. 449 — 460.
24. Ciara S. Nauki pomocnicze historii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dobie II Rzeczypospolitej // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka. — Rzeszów, 2007. — Т. V. — S. 395 — 408.
25. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25. — Lwów, 1925. — 160 s.
26. Haisig M. Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich (z 9 tablicami pieczęci) / Marian Haisig (Prace Zakładu nauk pomocniczych historii U. J. K. — Tom II. — Zeszyt I). — Lwów, 1938. — 76 s.
27. Лаврецький Р. Модельський Теофіл Еміль / Р. Лаврецький // ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. — Т. II: Л — Я. — Львів, 2014. — С. 155.
28. Целуйко О. Гайсіг Мар'ян Станіслав // ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. — Т. I: А — К. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — С. 316 — 317.
29. Купчинський О. Іван-Юліян Шпитковський / Олег Купчинський // Відомі та маловідомі постаті національної науки й культури. Вибрані статті та повідомлення. — Т. 3. — Львів, 2011. — С. 458 — 465.
30. Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники / Святослава Скородинська-Шпитковська // Перемиські дзвони. — 1994. — № 3. — С. 9 — 12.
31. Шпитковська-Скородинська С. Професор гімназійний. Про долю Івана-Юліяна Шпитковського / Святослава Шпитковська-Скородинська // Поклик сумління. Всеукраїнський часопис «Меморіалу» імені Василя Стуса. — 1995, вересень. — № 26 (226). — С. 6.
32. Прокопів І. В. Історик гайдамацьких рухів Іван Шпитковський / І. В. Прокопів // УІЖ. — 1969. — № 10. — С. 100 — 101.
33. Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів / Ярослав Дашкевич // Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. — Львів, 2007. — С. 417 — 449.
34. Архів Львівського національного університету ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 2/ Ос., спр. 139.
35. Ми — з Львівського історичного... (1893 — 2003) / Львівський історичний музей. Спецвипуск. — Львів : Новий час, 2004. — 202 с.
36. Целуйко О. П. Нарада у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР «Про стан і завдання розвитку допоміжних історичних дисциплін» / О. Целуйко //

Вісник Львівського університету. — Серія історична. — Вип. 50. — Львів, 2014. — С. 469 — 517.

37. Шпитковський І. В. Музей сфрагістики і нумізматики / І. В. Шпитковський // За радянську науку. — № 28 (329). — Субота, 14 грудня 1957 р. — С. 4.

38. Цікаві експонати // Вільна Україна. — 1958. — 3 серпня (неділя). — № 181 (4563). — С. 4.

39. Муратов А. Уникальный музей / А. Муратов // Львовская правда. — 1958. — 20 августа. — С. 3.

40. Книга відвідувачів Музею сфрагістики й нумізматики ЛДУ. 1950 — 1960-ті рр.

41. Зварич В. В. Монетні скарби західноукраїнських земель як історичне джерело / В. В. Зварич // Вісник Львівського ордена Леніна державного університету ім. Івана Франка. Серія історична. — Вип. 8 : Питання історії СРСР та УРСР. — Львів, 1972. — С. 153 — 166.

42. Іщенко Я. О. Гербальдика в Україні: історіографія проблеми (60-ті — 90-ті рр. ХХ ст.) / Я. О. Іщенко // УІЖ. — 2002. — № 3. — С. 61 — 73.

Целуйко А. П.

К истории деятельности Музея сфрагистики и нумизматики Львовского университета в 1940 – 1950-х гг.

В 1940 — 1950-ых гг. на историческом факультете Львовского университета действовал уникальный Музей сфрагистики и нумизматики. Основу его фондов составляли солидные коллекции монет и печатей. Руководителем Музея был украинский ученый Иван-Юлиан Шпытковский. Музей был не только экспозиционным, но и учебным центром для всех тех, кто интересовался специальными / вспомогательными историческими дисциплинами во Львове.

Tselujko O. P.

To the history of the Lviv University's Museum of sphragistics and numismatics in 1940 – 1950's.

Unique Museum of sphragistics and numismatics was formed and acted at the History Department of Lviv University in 1940 — 1950's. The basis of its funds were rich collection of coins and seals. The famous ukrainian scientist Ivan Julian Shpytkovskiy was the head of the museum. The museum was not only the exhibition, but also an educational center. The museum was not only an exhibition center, but also the educational center for all of those who had interested in special / auxiliary historical sciences in Lviv.

Шаповалов Г. І.

УНІКАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ФАЛЕРИСТИКИ ЧАСІВ ГОЛОДОМОРУ 1932 – 33 рр. З ФОНДІВ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У багатій колекції фалеристики Запорізького обласного краєзнавчого музею зберігається унікальна пам'ятка часів Голодомору 1932 — 33 рр. на Україні. Потрапила вона в музейну збірку 1977 р. після відрядження автора до села Чубарівки Поголівського району (до 1925 р. Федорівка). Саме тоді директор Чубарівського сільського музею на громадських засадах Т. А. Хорсун, передала в Запорізький краєзнавчий музей особистий нагородний знак її земляка, радянського державного і партійного діяча, голови